

AGNIESZKA WÓJTOWICZ-WRÓBEL*

MAŁE MIASTO JAKO OBSZAR STRATEGICZNEJ INTERWENCJI

SMALL TOWN AS AN AREA OF STRATEGIC INTERVENTION

Streszczenie

W raporcie Instytutu Badań Strukturalnych Ministerstwa Rozwoju Regionalnego (2009) pt. *Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych w Polsce. Wnioski z analiz* małe miasta zostały zaklasyfikowane jako obszary problemowe/strategicznej interwencji. Związane z tym możliwości absorpcji dodatkowych środków pomocowych wraz z wykorzystywanymi przez gminy możliwościami otrzymania unijnych subwencji stwarzają liczne szanse. Znaczący wzrost świadomości wartości zachowanych walorów miejsca i szeroko rozumianej tożsamości, stwarza możliwość zgodnego z zasadą zrównoważonego rozwoju, wykorzystania pojawiających się możliwości.

Słowa kluczowe: małe miasto, Krakowski Obszar Metropolitalny, tożsamość miasta

Abstract

In Report of Regional Development Ministry of 2009 entitled *Identification and delimitation of problem areas in Poland. Conclusions from analyses*, small towns have been classified as problem areas/areas off strategic intervention. Possibilities of absorbing additional aid resources related thereto, together with possibilities of obtaining EU subventions used by the communes, create numerous opportunities. Significant increase in awareness of value of preserved qualities of the given place and of broadly defined identity, creates a possibility to use the emerging opportunities in accordance with the principle of sustained development.

Keywords: little town, Cracow Metropolitan Area, identity of the city

* Mgr inż. arch. Agnieszka Wójtowicz-Wróbel, Instytut Projektowania Miast i Regionów, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska.

1. Wstęp

Małe miasta Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego to ośrodki, których rozwój w największej – z powodu przemian w XX wieku – uległ znacznemu zahamowaniu. Przekształcenia społeczno-gospodarcze po roku 1989 na skutek uwolnienia własnej inicjatywy ekonomicznej mieszkańców stworzyły nowe możliwości i przyspieszyły dynamikę rozwoju niektórych spośród małych miast. Miejscowości których dostępność komunikacyjna względem Krakowa jest wysoka, zaczęły notować znaczny rozrost przestrzenny. Często jednak, przekształcenia te nie są równoznaczne z rozwojem ośrodka miejskiego, ze wzrostem jego atrakcyjności czy zgodnym z zasadami zrównoważonego rozwoju wykorzystaniem walorów miejsca. Pozostałe miasta znajdujące się na uboczu intensywnych przekształceń sieci osadniczej Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego powoli zatracają swą atrakcyjność. Z jednej strony, bez wsparcia zewnętrznego nie są one na tyle dynamiczne, by stać się intensywnie rozwijającym się lokalnym centrum, z drugiej natomiast – ze względu na zastany charakter – dla potencjalnego mieszkańca czy inwestora są mniej atrakcyjne niż bezpośrednia strefa podmiejska Krakowa. Brak rozwoju małych miast pozostawionych na uboczu przemian oraz intensywnie i chaotyczne przekształcenia tych, które posiadają ponadprzeciętną atrakcyjność oraz dobrą dostępność komunikacyjną, jest niewątpliwie istotnym problemem przestrzennym Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego. Każda z wymienionych grup miast, wymaga odpowiedniego wsparcia i podjęcia działań mających na celu z jednej strony rozwój miejskich ośrodków i ich otoczenia, z drugiej natomiast zachowanie ich unikatowych walorów. Jest to zadanie wielopłaszczyznowe, wymagające podejmowanych inicjatyw zarówno w zakresie małych miast jako jednostek, jak i w skali całego obszaru oddziaływania Krakowa.

2. Obszar problemowy, obszar strategicznej interwencji a małe miasto

Małe miasta Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego, zarówno te intensywnie przekształcane, jak i te pozostające na uboczu przemian, do harmonijnego rozwoju potrzebują wsparcia zew-

nętrznego. Są to ośrodki w większym lub mniejszym stopniu znajdujące się pod wpływem Krakowa – miasta o metropolitalnym charakterze, zaklasyfikowanego w Raporcie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego z 2009 roku¹ do kategorii rozwój polaryzacyjny², do grupy drugiej: bieguny wzrostu³ czyli „(...) ośrodki, na których w ramach polaryzacyjno-dyfuzyjnego modelu rozwoju, obok Warszawy, powinien koncentrować się sens polityki rozwojowej państwa”⁴. Wysoki poziom rozwoju gospodarczego Krakowa określanego jako lokomotywa wzrostu pociąga za sobą intensywny proces suburbanizacji. Jest to szczególnie widoczne w północnych oraz południowo-zachodnich terenach przyległych do granic Krakowa. Obszary te w omawianym Raporcie przyporządkowane zostały do grupy trzeciej, czyli zaplecze metropolii oraz silne ośrodki ponadlokalne. Miasta określane jako bieguny wzrostu oraz obszary, które znajdują się pod ich intensywnym wpływem, cechuje znaczne zróżnicowanie. Jest to zróżnicowanie przestrzenne, gospodarcze i społeczne. Na tle tego rozwarstwienia wyodrębnić można tereny o niejednorodnej dynamice przemian – tym samym obszary wymagające wsparcia zewnętrznego, lecz w różnym zakresie i w różnej formie. W przywołanym powyżej Raporcie zdefiniowano pojęcia obszarów problemowych⁵ i obszarów strategicznej interwencji. Definicja obszarów problemowych/obszarów strategicznej interwencji określa dwa – z natury różne – typy obszarów. Z jednej strony „(...) powinna ona możliwie precyzyjnie odnosić się do obszarów problemowych w wąskim sensie, a więc wyodrębnionych terytorialnie jednostek dotkniętych upośledzeniem rozwojowym i/lub strukturalnym, które w negatywny sposób odstają od reszty kraju bądź regionu (...)”⁶, z drugiej natomiast „(...) definicja musi także umożliwić identyfikację obszarów relatywnie lepiej rozwiniętych, dysponujących dużym potencjałem wzrostowym, które napotkały na bariery uniemożliwiające dalsze zwiększanie konkurencyjności (...)”, by spełnić warunki definiowania tak różnych obszarów, w przytaczanym dokumencie obszary problemowe i obszary strategicznej interwencji, zostały określone ogólnie jako „(...) obszary, wyodrębnione terytorialnie i dziedzinowo, które niedostatecznie wykorzystują swoje zasoby istotne z perspektywy rozwoju kraju i napotykają istotne bariery rozwojowe. Obszary te w celu uzyskania optymalnej ścieżki rozwoju, wymagają adre-

sowanej, ze względu na swoją specyfikę, strategicznej interwencji polityki państwa z poszanowaniem zasady subsydialności”.

Małe miasta Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego, zarówno te o dużym wewnętrznym potencjale rozwojowym, jak i te będące na uboczu spełniają powyższą definicję.

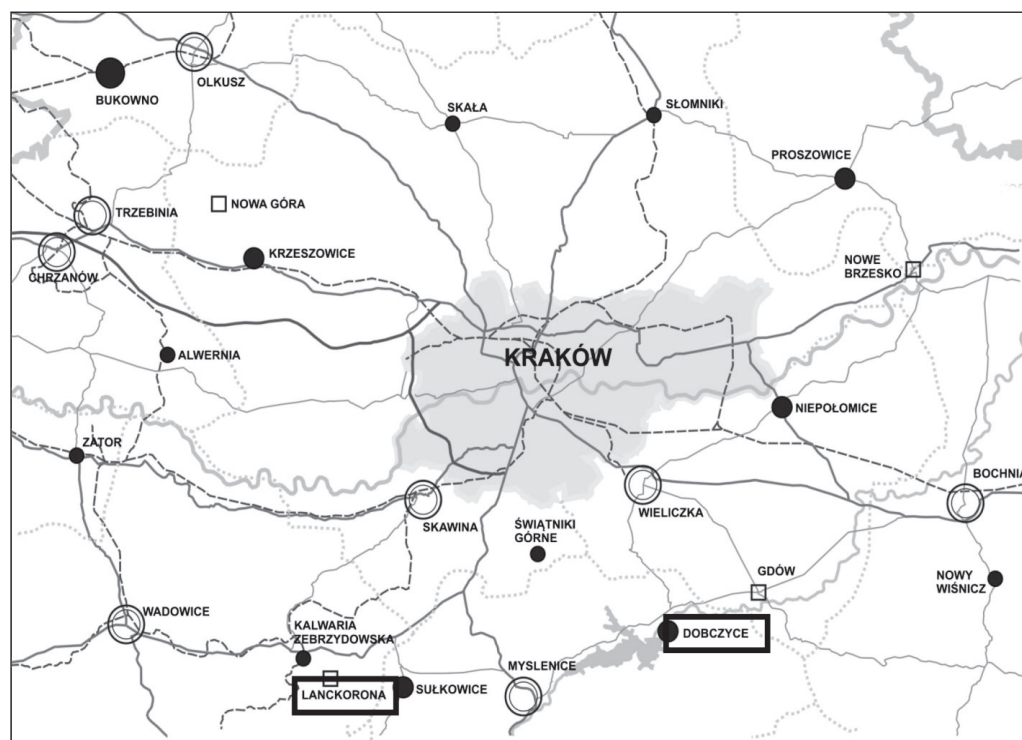
3. Małe miasto o wysokich walorach miejsca – programy wsparcia, studium przypadku

Wejście Polski w struktury Unii Europejskiej w 2004 roku, stworzyło liczne możliwości absorpcji środków pomocowych. Dofinansowania te – proponowane zarówno przed 01.05.04 (które Polska otrzymała jako kraj pretendujący do miana członka Unii Europejskiej) jak i dofinansowania otrzymane po tej dacie (już jako członek UE) – stały się znaczącym wsparciem finansowym dla rozwoju małych miast określonych później w dokumentach

Ministerstwa Rozwoju Regionalnego jako *obszary problemowe/obszary strategicznej interwencji*.

W obszarze oddziaływania Krakowa, wyróżnić można kilka typów miast o różnej specyfice⁷. Jest to powiązane z jednej strony z lokalizacją miejscowości, z drugiej natomiast z ich indywidualnymi cechami. Jedną z grup stanowią miejscowości o szczególnych walorach kulturowych, przyrodniczych, krajobrazowych. Niektóre z nich ze względu na swą atrakcyjność oraz dobrą dostępność komunikacyjną podlegają intensywnym przekształceniom (często z negatywnym skutkiem dla tożsamości miasteczka), inne miejscowości pozostawione na uboczu przemian, mimo swej atrakcyjności nie uległy intensywnym przekształceniom. Przykładami małych miast, które zachowały swą tożsamość i poszukują możliwości rozwoju, korzystając z różnych form zewnętrznego wsparcia są Dobczyce i Lanckorona (il. 1).

Zarówno Dobczyce jak i Lanckorona to miejscowości położone na południe od granic Krakowa,

Il. 1. Położenie Dobczyc i Lanckorony na tle obszaru oddziaływania Krakowa (opr. A. Wójtowicz-Wróbel, 2009)

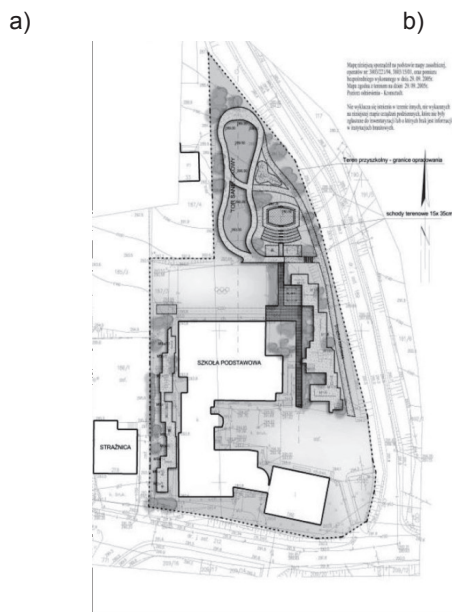
III. 1. Dobczyce and Lanckorona's location compared to the Krakow's area of influence (ed. by A. Wójtowicz-Wróbel, 2009)

w terenach o szczególnych walorach przyrodniczych i krajobrazowych. Obydwie ze względu na przeciętne połączenia komunikacyjne, przez lata pozostawały na uboczu intensywnych przemian.

Dobczyce to sześciotysięczne miasteczko o znaczących walorach przyrodniczych, krajobrazowych, historycznych, kulturowych. Wyjątkowa lokalizacja w terenie o dużym zalesieniu, liczne zabytki w miasteczku i w okolicy (w tym ruiny dobczyckiego zamku), szczególne krajobrazy styku Pogórza Wielickiego i Beskidu Wyspowego, oraz bogactwo lokalnej flory i fauny, to jedne z walorów miejsca. Wartości te wraz z załączkami bazy turystycznej są zaczątkiem do dalszego rozwoju miejscowości pod kątem turystyki weekendowej dla mieszkańców Krakowa. Władze miasta starają się skutecznie wykorzystywać pojawiającą się możliwość dofinansowania z różnych źródeł pomocowych – w tym najintensywniejszym źródłem dofinansowania są środki pomocowe Unii Europejskiej. Na tle innych małych miast KrOM⁸, skuteczność starań o dofinansowania zewnętrzne jest stosunkowo wysoka (blisko 40%)⁹. Podejmowane działania mają jednak w znacznym stopniu charakter

infrastrukturalny (przebudowa drogi, budowa sieci wodociągowej czy kanalizacyjnej), bądź też dotyczą drobnych projektów architektonicznych (rozbudowa ośrodka zdrowia, dobudowa garażu do budynku OSP itp.). Mniej jest natomiast działań przestrzennych i kompleksowych mających na celu podkreślenie charakteru miejscowości oraz wspierania rozwoju miasteczka pod kątem turystyki i rekreacji – jednakowoż, działania takie występują (budowa Otwartych Terenów Rekreacji Dziecięcej w Dobczycach (il. 2a i b), czy budowa zaplecza sportowego w poszczególnych sołectwach).

Druga z omawianych miejscowości, na tle innych podkrakowskich miasteczek, również w znacznym stopniu absorbuje środki zewnętrzne. Niepełna 2,5-tysięczna Lanckorona nie posiada obecnie praw miejskich, posiada jednak wszelkie cechy świadczące o jej miejskim charakterze (typ zabudowy, zachowany układ urbanistyczny, funkcje itp.). Miejscowość położona jest w obszarze o szczególnych walorach widokowych. Na jej terenie znajdują się obszary objęte ścisłą strefą ochrony krajobrazu, w której skład wchodzi lancoroński rynek (il. 3) wraz ze strefą centrum

- II. 2. Działania dofinansowywane z zewnętrznych środków pomocowych w Dobczycach w ramach projektu Otwarte Tereny Rekreacji Dziecięcej. a) Jeden z projektów, b) Projekt w trakcie realizacji (materiały udostępnione przez Urząd Miasta i Gminy Dobczyce)
- III. 2. Actions subsidized from outside aid funds in Dobczyce, as part of programme Open Areas of Children's Recreation. a) One of the projects, b) Project under completion (materials made available by the Town and Commune Office)

(charakterystyczne lanckorońskie zabudowania, zachowany historyczny układ urbanistyczny), kilka kotlinek wraz z ciekami wodnymi oraz Góra Zamkowa. Wszystkie te elementy tworzą park krajobrazowy, ponadto Góra Zamkowa wraz z ruinami zamku wpisana została na Listę Światowego Dziedzictwa Kultury i Natury UNESCO. Położona na uboczu przemian Lanckorona wraz ze swym typowym małomiasteczkowym klimatem, przy zachowaniu walorów historycznych, krajobrazowych i kulturowych, może stać się również miastem ukierunkowanym na rekreację i wypoczynek weekendowy.

Tradycje Lanckorony jako miasta o takim charakterze, zapoczątkowane zostały w okresie dwudziestolecia międzywojennego, z którego to okresu pochodzi zabudowa pensjonatowa miejscowości, pełniąca nadal tę samą funkcję. Położona na uboczu przemian Lanckorona, nie notuje – w porównaniu z miejscowościami lepiej skomunikowanymi z Krakowem – szczególnie intensywnego rozwoju, jednakowoż władze lokalne są świadome potencjału miejscowości, jej tożsamości

i wartości lokalnych. Jeszcze przed wstąpieniem Polski w struktury unijne, władze gminy podejmowały liczne działania mające na celu promowanie Lanckorony zarówno w kraju jak i poza jego granicami. Lanckorona korzysta z licznych programów wsparcia finansowego – w tym z programów unijnych. Pozyskiwanie środków na projekty gminne jest stosunkowo wysokie, gdyż spośród wszystkich złożonych wniosków, finansowanych jest około 50%. Prócz działań przestrzennych – spośród których najczęściej finansowane są działania o charakterze infrastrukturalnym, oraz niewielkie działania architektoniczne, rzadziej zaś założenia kompleksowe (il. 4) – Lanckorona uczestniczy także w licznych programach koncentrujących się na kultywowaniu lokalnej tradycji, wzroście świadomości mieszkańców w odniesieniu do niemierzalnej wartości miejsca, zachowaniu małomiasteczkowego nastroju i klimatu przez organizowanie działań promujących lokalne rzemiosło i sztukę, czy działań mających na celu zachowanie walorów przyrodniczych i krajobrazowych.

- Il. 3. Lanckoroński rynek wraz z historycznym układem urbanistycznym i jego tkanką, Górą Zamkową oraz przyległymi czterema kotlinkami wchodzi w skład obszaru objętego ścisłą strefą ochrony krajobrazu (fot. A. Wójtowicz-Wróbel, 2006)
- III. 3. The Lanckorona market square, together with historical urban layout and its tissue, the Zamkowa Mountain and four adjacent valleys are parts of area subject to strict protection of landscape area (photo by A. Wójtowicz-Wróbel, 2006)

II. 4. Projekt pt. *Odnowa nawierzchni w Rynku w Lanckoronie – uporządkowanie zieleni* dofinansowywany został ze środków zewnętrznych (fot. A. Wójtowicz-Wróbel, 2006)

III. 4. Project entitled *Renovation of Market Square surface in Lanckorona – greenery arrangement* was subsidized from outside funds (photo by A. Wójtowicz-Wróbel, 2006)

4. Wnioski

Na podstawie omówionych przykładów małych miast o szczególnych walorach kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego, które w Raporcie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Instytutu Badań Strukturalnych z 2009 r. pt. *Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych w Polsce. Wnioski z analiz*. zaklasyfikowane zostały jako *obszary problemowe/obszary strategicznej interwencji*, zauważyć można, że:

1. Władze małych miast o szczególnych walorach przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych świadome są swej atrakcyjności oraz możliwości wykorzystania istniejących walorów i coraz częściej podejmują działania ukierunkowane na rozwój przestrzenny, gospodarczy i ekonomiczny miejscowości.
2. W swych działaniach, władze małych miast zwracają uwagę na zachowanie tożsamości

miejsca, podkreślenie cech szczególnych miejscowości oraz regionu, co może odegrać szczególne znaczenie w kształtowaniu się sieci osadniczej Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego. Działania te w znacznym stopniu to projekty o charakterze edukacyjnym, wspierające lokalne rzemiosło, sztukę, mające na celu podtrzymywanie lokalnej tradycji oraz promujące walory kulturowe, przyrodnicze i krajobrazowe miasteczka i okolicy na szerszą skalę. Są to często działania międzygminne, z jednej strony podkreślające specyfikę regionu, z drugiej natomiast ukazujące poszczególne miasta jako indywidualne jednostki o odrębnej tożsamości i walorach.

3. Przyznawane dofinansowanie zewnętrzne działań gminnych o charakterze przestrzennym otrzymuje około połowa proponowanych projektów. Jednocześnie na uwagę zasługuje fakt, iż finansowane działania mają zazwyczaj charakter infrastrukturalny (budowa sieci kana-

lizacyjnych, wodociągowych, budowy dróg) bądź punktowy (niewielkie działania w zakresie przebudowy i rozbudowy budynków itp.), rzadziej zaś realizowane są działania kompleksowe mające na celu poprawę jakości przestrzeni małych miast.

Miejscowości znajdujące się na uboczu intensywnych przemian społeczno-gospodarczych, znajdujące się jednak obecnie w strefie oddziaływania Krakowa nie uległy intensywnym przekształceniom przestrzennym, zachowując jedno-

cześnie walory kulturowe, przyrodnicze i krajobrazowe. Po wstąpieniu Polski w struktury unijne wzrosła świadomość wartości tożsamości miejsca, indywidualności walorów kulturowych, przyrodniczych czy krajobrazowych. Możliwości wsparcia finansowego działań ukierunkowanych na wydobycie cech szczególnych miasteczek, stwarzają możliwości ich rozwoju. Między innymi dzięki temu mogą one odegrać istotną rolę w kształtowaniu się sieci osadniczej Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego.

Przypisy

- ¹ Mowa o Raporcie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Instytutu Badań Strukturalnych z 2009 r. pt. *Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych w Polsce. Wnioski z analiz*.
- ² Dokument ten określa dwie kategorie rozwoju obszarów Polski: kategorię „A” czyli rozwój polaryzacyjny, oraz kategorię „B” czyli rozwój dyfuzyjny. W kategoriach tych zawiera się 8 grup rozwojowych. Rozwój polaryzacyjny to grupy 1-4 (kolejno: grupa 1 – Warszawa, grupa 2 – bieguny wzrostu, grupa 3 – zaplecze metropolii, grupa 4 – konurbacja śląska z otoczeniem), natomiast rozwój dyfuzyjny to grupy 5-8 (grupa 5 – wyróżniające się ośrodki Mazowsza i Polski wschodniej, grupa 6 – peryferie Polski wschodniej i południowo-wschodniej, grupa 7 – peryferie Polski centralnej i południowo – zachodniej, grupa 8 – peryferie Polski północnej i północno-zachodniej).
- ³ Obok Poznania, Wrocławia, Trójmiasta, Łodzi i Szczecina
- ⁴ Raport Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Instytutu Badań Strukturalnych, *Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych w Polsce. Wnioski z analiz*, Warszawa 2009.
- ⁵ Pojęcie *obszarów problemowych* wprowadzone zostało w Ustawie z 07.11.2008r o zmianie niektórych ustaw w związku z wdrażaniem funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności, jednak bez przybliżenia ich definicji.
- ⁶ Mowa o definicji obszarów problemowych/strategicznej interwencji.
- ⁷ Miasta o szczególnych wartościach kulturowych, przyrodniczych, czy krajobrazowych, miasta pełniące funkcję obsługi rolnictwa, miasta o charakterze przemysłowym oraz miasta o przemieszanej funkcji (wg opracowań autorki).
- ⁸ Krakowski Obszar Metropolitalny.
- ⁹ Wg opracowań autorki.

Literatura

- [1] Bartkowicz B., *Wybrane zagadnienia z dziedziny architektury i urbanistyki, Problemy małych miast Polski południowej i ich aktualność*, Kraków 1999.
- [2] Kłosek-Kozłowska D., *Ochrona wartości kulturowych miast a urbanistyka*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Warszawa 2007.
- [3] Kosiński W., *Aktywizacja turystyczna małych miast. Aspekty architektoniczno-krajobrazowe*, PK, Kraków 2000.
- [4] Kwiatek-Sołtys A., *Małe miasta województwa małopolskiego w okresie transformacji systemowej*, Wyd. Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2004.
- [5] Michałowski A. (red.), Zarębska T., Sulimierska A., *Strategie rewaloryzacji miast w Polsce i innych krajach*, Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, Narodowa Instytucja Kultury, Warszawa 2000.
- [6] Raport Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Instytutu Badań Strukturalnych, *Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych w Polsce. Wnioski z analiz*, Warszawa 2009.
- [7] Zuziak Z., *O tożsamości urbanistyki*, Wydawnictwo PK, Kraków 2008.